

PUBLIKACIJOS

A. NESAVAS

FENOMENOLOGINĖ ŽINOJIMO SOCIOLOGIJA

Pastarųjų dešimtmečių Vakarų sociologija intensyviai kuria naujas konceptualizacijas, pretenduojančias visapusiškai ir adekvačiai paaiškinti socialinę tikrovę bei pažinimo procesą. Teoriniu aktyvumu ypač pasižymi vadinamoji „žinojimo sociologija“, siūlanti įvairias tyrinėjimo perspektyvas, kurias pačia bendriausia prasme būtų galima apibūdinti kaip pažinimo socialinio determinuotumo analizę. Iš šiuolaikinių jos teorinių orientacijų išskirtina koncepcija, kurios *opus classicum* — 1966 metais pasirodžiusi P. Bergerio ir T. Liukmano knyga „Tikrovės socialinis konstravimas: Žinojimo sociologijos traktatas“.*

Remdamiesi klasikinės žinojimo sociologijos tradicija ir pripažindami marksizmo pradininkų nuopelnus apibrėžiant pagrindines metodologines problemas, P. Bergeris ir T. Liukmanas siūlo kardinalią šios disciplinos objekto reorientaciją.

Kuo jų nepatenkino klasikinė žinojimo sociologija? Atsakymo reikėtų ieškoti žinojimo sociologijos istorinėje ir teorinėje evoliucijoje.

Žinojimo sociologija — tai sociologijos kryptis, tirianti visuomenės ir mąstymo santykį. Svarbiausia jos metodologinė problema buvo ir tebėra socialinės būties ir sąmonės; mąstymo ir socialinės struktūros santykis. Mintis, kad socialinė struktūra funkcionaliai susijusi su mąstymo kategorijomis ir idėjų sistemomis, — sena. Vien tuo paaiškinamas platus pa-

* *Piteris L. Bergeris* — gimęs 1929 m. Vienoje, nuo 1946 m. gyvena JAV. Mokslinės karjeros pradžioje — Niujorko Naujosios socialinių tyrimų mokyklos bendradarbis, 1965—1970 m. žurnalo „Social Research“ redaktorius, pastaruoju metu — Bostono universiteto (Masačusetso valstija) profesorius. Svarbiausi darbai: „Invitation to Sociology: A Humanistic Perspective“ (1966), „The Social Reality of Religion“ (1969), „Facing Up to Modernity: Excursions in Society, Politics and Religion“ (1977), „The Heretical Imperative“ (1979), „Sociology: A Biographical Approach“ (kartu su *B. Berger* 1972), „Homeless Mind: Modernization and Consciousness“ (kartu su *B. Berger* ir *H. Kellner* 1973).

Tomas Liukmanas — gimęs 1927 m. Jugoslavijoje, studijavo filosofiją, psichologiją ir sociologiją Vienos, Insbruko ir Niujorko universitetuose. Kurį laiką dirbo JAV, bendradarbiavo su P. Bergeriu Niujorko Naujoje socialinių tyrimų mokykloje. Grįžęs į VFR, dirbo Frankfurto prie Maino universiteto sociologijos fakultete, o nuo 1971 m. — Konstanco universiteto sociologijos katedros vedėju. Svarbiausi darbai: „Das Problem der Religion in der Moderne Gesellschaft“ (1963), „The Sociology of Language“ (1975), „Lebenswelt und Gesellschaft: Grundstrukturen und geschichtliche Wandlungen“ (1980), „The Structures of the Life-World“ (kartu su *A. Šucu*, 1973).

saulėžiūrinių ir metodologinių pozicijų diapazonas, sprendžiant pagrindinę žinojimo sociologijos problemą. Štai kodėl šios disciplinos ribų fikscija istoriniame laike ir interdisciplininėje erdvėje iš dalies yra konvencijos dalykas.

Jau kai kurie naujųjų amžių mąstytojai (F. Bekonas, K. Helvecijus, Ž. Kondorsjė, N. Malbranšas ir kt.) intuityviai suvokė socialinį pažinimo determinuotumą. Jų iškelti klausimai apie pažinimo ribas, mąstymo galimybes ir suklydimų priežastis, palaipsniui suformavo įsitikinimą, kad pažinimo raida ne tik susijusi, bet ir sąlygojama socialinių faktorių, o kiekviena idėja — neatskiriama nuo ją pagimdžiusio socioistorinio konteksto. Taigi, žvelgiant retrospektyviai, galima būtų praplėsti žinojimo sociologijos teorinius šaltinius, nes metodologiškai reikšmingų idėjų esama jau XVII—XVIII a. epistemologinėse studijose, memuarinėje literatūroje ir istoriniuose traktatuose. Tačiau žinojimo sociologijos kaip savarankiškos tyrinėjimo srities formavimasis prasidėjo tik XIX amžiaus viduryje. Savaimė suprantama, kad neįmanoma nuosekliai apžvelgti teorinių žinojimo sociologijos šaltinių ir jos raidos tokios apimties straipsnyje. Tuo labiau, kad kiekvienas mėginimas rekonstruoti šios disciplinos istoriją gali būti tik idealus tipologinis, nes pati žinojimo sociologija atvėrė įvairias naujas tyrinėjimų perspektyvas, savo ruožtu patyrusias daug šalutinių įtakų. Vis dėlto visi pripažįsta, kad lemiamos įtakos jos susiformavimui turėjo K. Markso filosofijos idėjos ir E. Diurkheimo sociologinė teorija.

Žinojimo sociologijos pradžia pagrįstai siejama su K. Markso vardu. Jo teiginys apie mąstymo ir socialinės struktūros ryšį buvo priimtas kaip iššūkis visai tuometinei teorinei minčiai. Iškeldamas klausimą apie idėjų priklausomybę nuo socialinių sąlygų, K. Marksas nubrėžė naują teorinės analizės trajektoriją. „Ar reikia didelės išminties suprasti, kad drauge su žmonių gyvenimo sąlygomis, su jų visuomeniniais santykiais, jų visuomenine būtimi keičiasi taip pat ir jų vaizdiniai, pažiūros ir sąvokos,— vienu žodžiu, jų sąmonė? Ką gi kita įrodo idėjų istorija, jeigu ne tai, kad dvasinė produkcija keičiasi drauge su materialine?“¹ Nė vienas XIX amžiaus antrosios pusės vakarų sociologas negalėjo ignoruoti K. Markso suformuluotų teiginių ir ieškojo naujų teorinių galimybių, interpretuojant mąstymo ir socialinės būties santykį. Šie mėginimai reviduoti arba „išsvystyti“ marksizmo socialinę metodologiją ir duoda pradžią žinojimo sociologijai kaip savarankiškai disciplinai. Visiškai neatsitiktinai R. Mertonas jau žymiai vėliau pažymėjo, kad „marksizmas yra žinojimo sociologijos epicentras“².

E. Diurkheimo įnašas į žinojimo sociologiją vertinamas įvairiai, tačiau jo prielaida apie mąstymo formų arba kategorijų ryšį su konkrečiu socialinės organizacijos tipu pasirodė esanti vaisinga. Pagrindinės mąstymo kategorijos (pvz., laiko ir erdvės), jo įsitikinimu, ne tik perduodamos

¹ *Marksas K., Engelsas F.* Rinktiniai raštai dviem tomams.— V., 1949, t. 1, p. 25.

² *Merton R.* *The Sociology of Science.*— Chicago, 1973, p. 13.

iš kartos į kartą, bet ir yra socialinės kilmės. Visuomenė nulemia loginio mąstymo genezę, suformuodama konceptus, kuriais jis grindžiamas. Pavyzdžiui, socialinę primityvios bendruomenės organizaciją atitinka primityvus ją supančio pasaulio erdvės aiškinimo modelis. Nors E. Dürkheimas susilaukė gana griežtos kritikos, jo idėjos apie socialinę mąstymo kategorijų prigimtį, mąstymo ir socialinės organizacijos tipo koreliaciją neabejotinai paveikė teorinę žinojimo sociologijos plėtotę.

Tai, ką dabar vadiname „klasikine žinojimo sociologija“*, susiformavo Vokietijoje antrajame šio amžiaus dešimtmetyje. Jos probleminių lauką apibrėžė faktiškai du sociologai — M. Šeleris ir K. Manheimas, kurių vaidmuo naujos disciplinos susiformavimui atskleistas ir pateikiamoje P. Bergerio ir T. Liukmano knygos ištraukoje. K. Manheimas pažymėjo keturis pagrindinius veiksnius, sąlygojusius žinojimo sociologijos atsiradimą: Štai jie: 1) mąstymo savitranscendencija arba savireliatyvizacija, t. y. suvokimas, kad ji sąlygoja metateoriniai, pavyzdžiui, socialiniai faktoriai. „Savireliatyvizacija“ K. Manheimui reiškia ne epistemologinį reliatyvizmą, o tik priešingybę „autonomiškumui“, ginančiam tam tikros pozicijos arba „tiesos“ absoliutumą. Žinoma, K. Manheimas suprato, kad visos mąstymo reliatyvizacija veda į teorinį *circulus vitiosus*, nes akivaizdu, kad negalima reliatyvizuoti mąstymo, nebūnant tuo pačiu metu mąstančiuoju subjektu; 2) idėjas „demaskuojantis“ protas, siekiantis ne atmesti, paneigti, o sugriauti (dezintegruoti) tam tikras idėjas. Kitaip tariant, idėjų metateorinių funkcijų atskleidimas reiškia jų praktinio veiksmingumo sunaikinimą, o ne teorinį atmetimą; 3) nauja atskaitos sistema, t. y. socialinė sfera, kuri reliatyvizuoja mąstymą. K. Manheimo požiūriu, nauja ontologinė metafizika sukuriama supriešinant idėjas su „būties“ arba „tikrovės“ sferomis, kurios hipostazuojamos kaip „ontologinis absoliutas“. 4) Siekimas paversti mąstymo reliatyvizaciją totaline, apimančia visą socialinės tikrovės „Weltanschauung“, o ne atskiras jos idėjas.³ Minėti faktoriai, teigia K. Manheimas, ir nulėmė šios disciplinos problematiką, kurią jis buvo linkęs apibrėžti kaip mąstymo socialinio ir egzistencinio determinuotumo teoriją. Visas pažinimas ir visos idėjos, kad ir skirtingu laipsniu, vis dėlto susietos su socialine struktūra, istoriniu procesu.

M. Šeleris dar labiau praplėtė mąstymą įtakančių veiksnių spindulį, teigdamas istorinius, „realius“ faktorius, kurie determinuoja žmogaus

* Jau 1909 m. vokiečių sociologas V. Jeruzalemas pasiūlė terminą „Sociologie des Erkennens“, tačiau jis neprigijo. Terminus „Sociologie des Wissens“ ir „Wissenssoziologie“ įvedė 1924 m. Maksas Šeleris. Šie terminai kitose kalbose turi tokius atitikmenis: „sociology of knowledge“, „sociologie de la connaissance“, „sociologia wiedzy“, „социология познания“ arba „социология знания“. Pažymėtinas termino „žinojimas“ daugiareikšmiškumas. Juo nusakomas: teisingas ir neteisingas žinojimas; ikiteorinis (sveiko proto) ir mokslinis (teorinis) žinojimas, individualus ir kolektyvinis žinojimas. Turint galvoje šį „žinojimo“ heterogeniškumą, tikslingiau pasirinkti ne terminą „pažinimo sociologija“, bet „žinojimo sociologija“, tuo labiau, kad „wissen“ ir „knowledge“ reiškia ne tik mokslinį, bet ir žinojimą apskritai.

³ *Mannheim K. Essays on the Sociology of Knowledge.*—London, 1952, p. 136—144.

mąstymą. Skirtingais istoriniais periodais, skirtingose kultūros sistemose vyrauja skirtingi „realūs faktoriai“. Tačiau greta jų egzistuoja ir tokia vertybių bei idėjų sfera, kurios nepaliečia istorinė ir socialinė tikrovė. „Realūs faktoriai“ nulemia, kokie šios „metasferos“ aspektai gali būti suvokti konkrečioje aplinkoje. Taip M. Šeleris tikėjosi suderinti sociokultūrinę reliatyvizmą su platoniskąja absoliučios esmės samprata. Ši metafizinė jo teorijos bruožą pažymėjo jau amžininkai, tačiau pats raginimas atkreipti dėmesį į pažinimo ryšį su visuomenės grupių ar sluoksnių ekonominiais ir politiniais tikslais pasirodė esąs potencialiai vaisingas sociologinei analizei.

K. Manheimo ir M. Šelerio idėjos didžia dalimi sąlygojo žinojimo sociologijos raidą iki pat šeštojo dešimtmečio, kai Vakarų sociologijoje įvyko reikšmingų pasikeitimų. Iki tol vyravusi struktūrinė-funkcinė analizė turėjo užleisti lyderio pozicijas. Naujos kryptys (struktūralistinė, egzistencialistinė, fenomenologinė, entnometodologija ir kt.) labai kritiškai vertino visas pozityvistinės pakraipos teorijas, teigiančias, kad socialinių reiškinių charakteristikos tapachios gamtos reiškinių savybėms. Esminis pozityvistinės sociologijos bruožas — atsiribojimas nuo socialinio pasaulio prasminės struktūros, analizuojant ją kaip objektyvų, nepriklausomą nuo žmogaus veiklos reiškinį. Socialinės tikrovės natūralizacija paverčia socialinę metodologiją gamtamokslinės metodologijos analogu, tačiau tokia analizė nepaaiškina socialinių faktų esmės, nes socialinis pasaulis, priešingai gamtos pasauliui, konstitutas prasme. Visos to meto diskusijos siejasi su vienu svarbiu klausimu: ar galima adekvati sociologinė teorija? Gamtamokslinės teorijos yra dedukcinės, tad jų bendrieji teiginiai leidžia daryti logines išvadas apie konkrečius reiškinių tipų ryšius tam tikromis empirinėmis sąlygomis, tų išvadų pagrįstumą patikrinant tam tikromis pripažintomis procedūromis. Tokios teorijos, kaip taisyklė, suponuoja prielaidas apie fundamentalias tiriamo pasaulio savybes, o aprašymas iš anksto formuoja ne tik būtinus paaiškinti reiškinius, bet ir empirines sąlygas, kurios sieja juos tarpusavyje. Gamtos mokslų paradigma atitinka tik fizikinį pasaulį, kuris neturi vidinės, jam vienam būdingos prasmės. Vadinasi, ši paradigma netinka aiškinti socialiniam pasauliui, kuris sukurtas žmonių veikla, arba kitaip tariant, — kultūros procese. Žodžiu, sociologija negali sekti gamtos mokslais, kurdama dedukcines teorijas apie socialinį pasaulį. Vaizdžiai kalbant, naujausios kryptys sociologinę teoriją kuria ne „iš viršaus“ — kaip ankstesnė pozityvistinė sociologija, bet iš „apačios“, nes visi teiginiai apie visuomenę ir socialinę tvarką pagrįsti tam tikro sociumo narių veikla, jų supratimu apie konkretų socialinį pasaulį.

Naujajai sociologijos „bangai“ neabejotinai priklauso ir P. Bergerio — T. Liukmano fenomenologinė sociologijos koncepcija, kurioje išplėta svarbi epistemologinė idėja, palaiapsniui prasiskynusi kelią ne tik į sociologiją, bet ir į literatūrą, lingvistiką, filosofiją. Tai idėja, kad tikrovė yra socialiai konstruojama. Fenomenologijos reikšmę jų sampratai galima nusakyti taip: pirma, ji panaudojama pagrįsti teiginiui, kad individo

suvokiama pasaulio tikrovė tėra sveiko proto suvoktų interpretacijų rezultatas. Antra, fenomenologija leidžia traktuoti subjektyvaus patyrimo vaizdą kaip kintančių tipifikacijų struktūrą. Pažymėdami, kad šios tipifikacijos yra „įspraustos“ į konkrečius socialinės sąveikos modelius, P. Bergeris ir T. Liukmanas konstatuoja subjektyvaus patyrimo ir socialinės struktūros ryšį. Taigi jie siūlo savotišką „makrofenomenologiją“, aiškinančią individualios sąmonės ir socioistorinio konteksto sąsajas.

Klasikinė žinojimo sociologija savo objektą suprato kaip sociologinių idėjų istorijos aiškinimą, todėl jos atstovų teoriniai interesai koncentravosi epistemologinių problemų, o empiriniai — intelektualinės istorijos sferoje. P. Bergeris ir T. Liukmanas nori eliminuoti epistemologinius bei metodologinius klausimus, nes jų įsitikinimu, ši disciplina — ne filosofinis sociologijos pagrindų nagrinėjimas, o sociologija kaip empirinės disciplinos dalis. Jų nuomone, „jokios teorinės tikrovės formuluotės: mokslinės, filosofinės ar net mitologinės — nepaaiškina to, kas „tikra“ visuomenės nariams. Jei taip, vadinasi, pirmiausia, žinojimo sociologija turi tirti tai, ką žmonės „žino kaip tikrovę“ savo kasdieniniame, neteoriniame arba ikteoriniame gyvenime. Kitaip tariant, pagrindiniu žinojimo sociologijos objektu turi būti ne „idėjos“, o sveiko proto „žinojimas“. Būtent toks „žinojimas“ ir sudaro prasmių audinį, be kurio negalėtų egzistuoti jokia visuomenė“⁴. Todėl žinojimo sociologija turinti aiškinti viską, kas visuomenėje laikoma žinojimu, atsižvelgiant, ar tas žinojimas pagrįstas, ar ne. Taigi sociologinė analizė turi apimti ne tik teorinį, bet ir „sveiko proto“ žinojimą. Šia prasme jų koncepcija yra ne kas kita, kaip mėginimas duoti visaapimančią žinojimo formų vaizdą visuomenėje: sociologas privalo tirti viską, kas laikoma „žinojimu“, nes teorinis žinojimas arba „idėjos“ sudaro tik menką socialinio žinojimo dalį. Štai kodėl P. Bergerio ir T. Liukmano įsitikinimu buvo reikalinga radikali žinojimo sociologijos objekto redefinicija.

Pagrindiniai P. Bergerio ir T. Liukmano teiginiai paremti fenomenologų M. Šelerio ir A. Šuco darbais. Ypač reikšmingas teorinis jų fenomenologinės sociologijos šaltinis — A. Šuco koncepcija, atskleidusi kasdieninės sąmonės ir „kasdieninio gyvenimo pasaulio“ svarbą sociologinei analizei. Kiekvienas empirinis socialinis tyrinėjimas siejasi su kasdieninio gyvenimo pasauliu. A. Šucas pabrėžė, kad tikrovė, kurioje gyvena žmogus, įgauna įvairias formas ir visos jos santykinai koherentiškos. Iš tiesų individas susiduria su „daugialypėmis tikrovėmis“ (A. Šuco terminas): viena — kasdieninio gyvenimo pasaulis, ir visai kita — mokslo teorijų pasaulis arba psichiškai sergančio žmogaus pasaulis. Tačiau fundamentaliausia — kasdienio gyvenimo tikrovė. A. Šucas pabrėžė dar vieną svarbų aspektą, būtent — socialinio suvokimo intersubjektyvumą, kurio esmę jis nusakė taip: „Tik tada bus galima atsakyti į klausimą, ar įmanoma mokslinė žmogiškosios veiklos interpretacija, kai žinosime, kaip vienas žmogus kasdieniniame gyvenime sveiko proto požiūriu gali ap-

⁴ Berger P., Luckmann T. *The Social Construction of Reality*.— N. Y., 1967, p. 15.

skritai suprasti kitą žmogų⁵. Šį supratimą garantuoja socialinio pasaulio intersubjektyvumas, jo bendrumas daugumai žmonių. A. Šuco dėka E. Huserlio pasiūlyta transcendentalinė sąmonės analizės programa buvo panaudota socialinio žinojimo struktūrų bei pagrindų aiškinimui.

Kai jo pasekėjai P. Bergeris ir T. Liukmanas kalba apie tikrovės „konstravimo“ procesą, turima galvoje tikrovė ne materialia-objektyviają prasmę, bet kaip visuma tam tikrų žinių apie socialinį pasaulį. Todėl jį, jų akimis, yra žmogus „gyvenimo pasaulis (Lebenswelt) arba tam tikros informacijos apie jį sankaupa. Šio „gyvenimo pasaulio“ reiškiniai tiek realūs, kiek apie juos žino žmonės: „visuomenė egzistuoja tik tiek, kiek ją suvokia individai“⁶. Tačiau kaip subjektyvios prasmės tampa objektyviais faktais? P. Bergeris ir T. Liukmanas teigia, kad atsakymo reikia ieškoti visuomenės dialektiniuose procesuose. Pirmąjį procesą jie vadina eksternalizacija, t. y. unikalų žmogaus sugebėjimą realizuoti savo prigimtį veikloje. Eksternalizacijos dėka sukuriama tam tikra socialinė tvarka, įvairūs socialinio gyvenimo tipai bei formos. Visa tai neužprogramuota biologiškai, neišvedama iš jokių „gamtos dėsnių“. Kitaip tariant, visos socialinės formos sukuriamos tik žmogiškosios veiklos dėka. Ant- rasis procesas — objektyvizacija, kurios dėka žmogiškoji veikla įgauna objektyvią prasmę. Ši objektyvizacija gali būti išsamiau paašškinta habitualizacijos ir institucionalizacijos sąvokomis. Habitualizacija — tai išugdytos reakcijos ir pasikartojančias tarpusavio sąveikos situacijas. Įprastinių, pasikartojančių veiksmų ir situacijų tipizacija yra institucionalizacija. Pirmiausia tipizuojami bendros individų elgsenos aspektai: komunikacija, darbas, seksualumas, teritorija. Atskiram individui visos socialinės institucionalizacijos yra objektyvios. Ir paskutinysis procesas — internalizacija, kurios dėka objektyvus pasaulis „įvedamas“, t. y. tampa individo sąmonės dalimi. Socializacijos procesas trunka visą gyvenimą, ir individas nuolatos prisitaiko prie besikeičiančios aplinkos. P. Bergeris ir T. Liukmanas tvirtina, kad šie dialektiški procesai atitinka pagrindines socialinio pasaulio charakteristikas: visuomenė — žmogaus kūrinys, visuomenė — objektyvi tikrovė, individas — socialinis kūrinys. Jų nuomone, reikia skirti „visuomenę kaip objektyvią tikrovę“ ir „visuomenę kaip subjektyvią tikrovę“. Pirmoji — tai žinojimo apie socialinį pasaulį visuma, pripažįstama tos ar kitos visuomenės. Šiuo atveju žinojimo „pripažinimas“ nepastebimai paverčiamas jo „objektyvumu“. „Visuomenė kaip subjektyvi tikrovė“ — socialinis pasaulis, kuris realus ir tikras atskiram individui. Taigi čia keliama idėja apie socialinę tikrovę kaip diskretinių procesų visumą: socialinis pasaulis — kintančios ir dažnai net nesusijusios tikrovės sferos, kurias žmogus siekia sulydyti į vientisą pasaulio vaizdą, nes nėra vien pasyvus socializacijos objektas.

Nors P. Bergeris ir T. Liukmanas vengia epistemologinės problematikos, tačiau vis dėlto pripažįsta, jog jų teiginiai apie tikrovės socialinį

⁵ Schutz A. Collected Papers.— Nijhoff, 1964, vol. 2, p. 20—21.

⁶ Berger P., Luckmann T. The Social Construction of Reality, p. 78.

konstravimą turi ir filosofinį pažintinį aspektą. Pažymėtinas P. Bergerio straipsnis „Identiškumas kaip žinojimo sociologijos problema“, kuriame paliestas socialinės psichologijos ir žinojimo sociologijos santykis, ypač Dž. Mydo teorijos, turėjusios žymios įtakos tiek T. Liukmano, tiek paties P. Bergerio pažiūroms. Socialinė psichologija atskleidžia subjektyvų individualios sąmonės tikrovės konstravimo procesą socializacijos metu. Šiuo atveju socializacija reiškia ne tik tai, kad tam tikra visuomenė sukuria individo sąmonę, bet ir tai, kad psichologinė tikrovė ir socialinė struktūra susijusios dialektiniais ryšiais. P. Bergerio aptariama psichologinė tikrovė — būdas, kuriuo individas suvokia save, savo sąmonės procesus, santykius su kitais. „Visuomenė ne tik apibrėžia, bet ir kurią psichologinę tikrovę. Individas realizuoja save visuomenėje, t. y. identifikuoja save socialiai apibrėžtomis sąvokomis, ir šios definicijos tampa tikrove, nes jis gyvena visuomenėje“⁷.

Taigi žinojimo sociologija aiškina, kaip visuomenė objektyvuoja individualias patyrimo simbolizacijas, paversdama jas „objektyvia tikrove“, suprantama ir prieinama kiekvienam to socialinio pasaulio dalyviui. Socialinės pasaulio definicijos tampa „žinojimu“, nuolat patvirtinamu socialinių situacijų, kuriose šis „žinojimas“ yra savaime suprantamas dalykas. Šia prasme socialiai konstruojamas pasaulis — vienintelis realus pasaulis, kurį gali suvokti individas. Taigi P. Bergerį ir T. Liukmaną domina ne tikrovė apskritai, o tai, kas kaip tikrovė pripažįstama tam tikroje visuomenėje. Išlikdami kaip sociologai ir sąmoningai atsiribodami nuo filosofinių klausimų, jie vis dėlto sugestiuoja filosofinius epistemologinius klausimus, suvokdami, kad individo kaip socialinio subjekto formavimosi negalima paaiškinti vien sociologine analize. Todėl jų veikalo pabaigoje primenama, kad, remdamasi empirine medžiaga, žinojimo sociologija neturinti užmiršti ryšio su istorija ir filosofija.

Kaip jau pabrėžta, P. Bergeris ir T. Liukmanas atsiribojo nuo epistemologinių problemų. Bet ar toks ryžtingas sociologijos teorijos posūkis į kasdieninio gyvenimo tikrovę ir „sveiko proto“ sferą nėra susijęs su epistemologine pažiūra, vadinama „naiviuoju realizmu“? Toks priekaištas, matyt, būtų nepagrįstas, nes šios sąvokos dar nenusako jų epistemologinių pažiūrų. Greičiau atvirksčiai, kasdieninio gyvenimo pasaulis ir sveiko proto sfera paverčiami tyrinėjimo objektais, tačiau nesiekiant pripažinti „sveiko proto“ kaip patikimo žinojimo apie tikrovę, o tiesiog konstatuojant, kad toks žinojimas yra pažinimo pagrindas, kurį turi nagrinėti socialiniai mokslai. P. Bergeris ir T. Liukmanas teigia, kad žmogaus socialinę būtį sąlygoja kasdieninė sąmonė, ir sociologas pirmiausia privalo tirti ją. Taip išryškėja ir žinojimo sociologijos uždavinys — parodyti, kaip įvairios mąstymo sistemos įgyja žinojimo statusą visuomenėje.

Šiuolaikinė žinojimo sociologija aiškina kaip individualaus žinojimo atsargos — individo projektuojamų veiksmų pagrindas — gaunamos iš

⁷ Berger P. Identity as a Problem in the Sociology of Knowledge.— European Journal of Sociology, 7 (1966), p. 108.

bendro socialinio žinojimo rezervų, ir kokia šių atsargų struktūra. Individualaus žinojimo atsargos kaupiasi biografiškai unikaliuose individo patyrimuose, kuriuos fiksuoja jo sąmonė. Tačiau tai dar menkai ką sako apie konkrečias socialinių orientacijų sistemas. Aišku tik viena, kad labai menka asmeninio žinojimo dalis sukaupiama autonominėje individualioje veikloje; didesnioji gaunama iš socialinio žinojimo rezervo, t. y. iš socialiai objektyvuoto ir paskirstyto prasmų fondo. Konkrečius socialinio žinojimo elementų perdavimo būdus sąlygoja istorinė socialinė struktūra, suponuojanti tipiškus žinojimo perdavimo procesus ir taisykles⁸. Žodžiu, žinojimo sociologija analizuoja socialinio žinojimo įgijimo sąlygas, paskirstymą ir „transliacijos“ procesus. Kaip konkrečiai vyksta socialinis žinojimo paskirstymas — jau empirinės žinojimo sociologijos klausimas.

Vis dėlto P. Bergerio ir T. Liukmano idėjų reikšmė sociologinei teorijai lieka gana neapibrėžta. Jie nesūlo jokios konkrečios tyrinėjimo programos, nepateikia kitų teorinių paradigmu kritikos. Pavyzdžiui, jie sutinka, kad grynai struktūrinė socialinių reiškinių analizė visiškai adekvati daugelyje sociologijos sričių, pridurdami tiesa, jog tokios analizės integracija į sociologinės teorijos struktūrą reikalauja daugiau, negu „atsainaus reveranso“ žmogiškajam faktoriui⁹. Kas šiuo atveju turima galvoje nėra visiškai aišku. Išsamesnį šių sociologų pažiūrų įvertinimą apsunkina ir ta aplinkybė, kad jų teoriniai interesai, bent šiuo metu, yra skirtingi. Tačiau P. Bergerio ir T. Liukmano kartu parašytas veikalas „Tikrovės socialinis konstravimas“, su kurio ištrauka supažindiname skaitytoją, inspiravo naujas tyrinėjimų kryptis pastarųjų dešimtmečių Vakarų sociologijoje ir tebėra šiuolaikinės socialinės teorijos centre.

⁸ Luckmann T. Individual Action and Social Knowledge.— In: *The Analysis of Action*. Cambridge, 1982, p. 256.

⁹ Berger P., Luckmann T. *The Social Construction of Reality*, p. 186.